

МЗС

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

Центр досліджень
історії турецького та
кримськотатарського
народів

«УКРАЇНСЬКО-ТУРЕЦЬКІ ВІДНОСИНИ КРІЗЬ СТОЛІТТЯ: ІСТОРІЯ, ДИПЛОМАТІЯ, ЕКОНОМІКА, КУЛЬТУРА»

Матеріали Міжнародної наукової конференції

м. Кам'янець-Подільський
16-17 травня 2025 року

Українсько-турецькі відносини крізь століття: історія, дипломатія, економіка, культура

Збірник матеріалів Міжнародної
наукової конференції,
Кам'янець-Подільський, 16-17 травня 2025 року

Миколаїв – Одеса – Кам'янець-Подільський
2025

УДК 94 : 327 (477+560)
ББК 63.3-6
У45

Редакційна колегія:

Вовчук Л.А., к.і.н., доцент; Завальнюк О.М., д.і.н., професор; Копилов С.А., д.і.н., професор; Котляр Ю.В., д.і.н., професор; Красножон А.В., д.і.н., професор; Матяш І.Б., д.і.н., професор; Підгірна Л.М.; Тригуб О.П., д.і.н., професор; Хмель А.О., к.і.н., доцент; Хоменська І.В., к.філ.н.; Шевчук О.В., д.політ.н., професор

Секретар: Вовчук Л.А., к.і.н., доцент

Видання рекомендовано до друку рішенням кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики факультету політичних наук ЧНУ імені Петра Могили (протокол № 4 від 30 квітня 2025 р.)

У45 Українсько-турецькі відносини крізь століття: історія, дипломатія, економіка, культура. Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції (Кам'янець-Подільський, 16-17 травня 2025 року) / За ред. Л.А. Вовчук. Миколаїв – Одеса – Кам'янець-Подільський, 2025. VIII+119 с.

До збірника увійшли наукові статті, доповіді та повідомлення виголошені у рамках Міжнародної наукової конференції «Українсько-турецькі відносини крізь століття: історія, дипломатія, економіка, культура», що проходила 16-17 травня 2025 року у м. Кам'янець-Подільський, присвяченої актуальним проблемам історичного минулого, дипломатичним відносинам, економічній взаємодії та культурним взаємовпливам у розрізі українсько-турецьких відносин.

УКРАЇНА ТА ТУРЕЧЧИНА У НОВІЙ СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН 1918–1939 РР.

УДК 94 : 327 (477+560) «1917/1921»

Павло Гай-Нижник

e-mail: Hai-Nyzhnyk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8912-8398>

*Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України,
Україна, 01011, м. Київ, вул. Генерала Алмазова, 8*

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКО-ТУРЕЦЬКИХ МІЖДЕРЖАВНИХ ВЗАЄМИН (1917–1921 РР.)

Українсько-турецьке зближення за новітніх часів розпочалося задовго до відновлення Україною своєї державності на початку 20 століття¹. Перші неофіційні стосунки між українсько-турецькими політичними чинниками, пов'язані з діяльністю місії Союзу визволення України (СВУ) та Головної Української Ради (ГУР) в Істамбулі². Так, представник СВУ в Туреччині М. Меленевський (Басок), що прибув до Істамбула у жовтні 1914 р. вже на третій день був прийнятий міністром внутрішніх справ Туреччини Талаат-беєм, котрий заявив, що «турецький уряд сприятиме українському народу у справі створення ним незалежної держави»³. Зі свого боку делегати ГУР Л. Цегельський і С. Баран домоглися зустрічі з такими провідними османськими політиками як Енвер-паша і Талаат-бей. Вони запевнили українців у тому, що Туреччина сприятиме створенню на руїнах переможеної Росії незалежної Української держави⁴.

Та все ж, справжнім успіхом місіонерів СВУ в Туреччині стала декларація міністра внутрішніх справ Османської імперії Талаат-бея з українського питання, опублікована 24 листопада 1914 р. У ній він заявив, що Висока Порта визнає необхідність визволення України з-під російського панування і допоможе українському народові створити власну незалежну державу.

У лютому 1917 р. в турецькому Трапезунді було організовано Українську

¹ Гай-Нижник П.П. Україна – Туреччина: становлення міждержавних і дипломатичних взаємин (1917–1921 рр.) // Гілея. 2020. Вип. 157 (№ 6-9). Ч. 1. Історичні науки. С. 7-16.

² Kirimli H. The Activities of the Union for the Liberation of Ukraine in the Ottoman Empire during the First World War // Middle Eastern Studies (The British Academy). 1998. Vol. 34. № 4. October. P. 177.

³ ЦДАВО України. Ф. 4405. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 28.

⁴ Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914-1918. Львів, 1929. С.11.

Громаду, яка почала друкувати «Вісті Української Громади міста Трапезунду» (редактор – Г.Хименко). У вересні 1917 р. Українська Центральна Рада призначила М. Свідерського комісаром Трапезундського району, який готував українізацію військових частин в колишній російській імператорській армії.

9 лютого 1918 р. у Берестейському мировому договорі Висока Порта визнала УНР незалежною державою. Цей міжнародно-правовий акт передбачав негайне встановлення дипломатичних і консульських зносин (ст. IV), звільнення військовополонених (ст. VI), започаткування товарообміну між країнами-підписантами (ст. VII), налагодження поштово-телеграфного зв'язку, виплату компенсацій особам обох держав, які постраждали внаслідок війни тощо⁵. 12 лютого 1918 р. було підписано й додатковий Українсько-турецький договір про дружбу і співробітництво, яким Османська імперія визнавала суверенність УНР. Додатковою угодою визначалося призначення генеральних консулів, консулів і віце-консулів після ратифікації з дотриманням принципу взаємності. Економічно-фінансові взаємини між Туреччиною та УНР мали регулюватися, поки не укладено відповідний торговельний договір, на основі принципу найбільшого сприяння нації в торгівлі.

Першим тимчасовим представником України в Туреччині 8 квітня 1918 р. було призначено М. Левитського. До османської столиці українська дипломатична місія прибула 19 квітня. 22 квітня М. Левитський вручив оригінал вірчої грамоти великому візирю і копії міністру закордонних справ Османської імперії⁶.

Після державного перевороту П. Скоропадського 29 квітня 1918 р. у Києві постала Українська Держава у формі гетьманату. 15 травня 1918 р. в. о. міністра закордонних справ М. Василенко повідомив М. Левитському про його відставку. Відтак, до середини червня посольством Української Держави в Туреччині керував М. Вовк-Вовченко, а потім – П. Чикаленко. 10 липня 1918 р. послом до Істамбула було призначено правника О. Кістяковського, проте 21 жовтня 1918 р. призначення на цю посаду отримав колишній голова Київської губерніяльної земської управи М. Суковкін.

Посольська місія Української Держави в Туреччині прибула до Істамбула 1 листопада 1918 р. й свої перші візити посол відбув до міністра закордонних справ Османської імперії, послів Німеччини, Австро-Угорщини й Болгарії та згодом (з деякою затримкою) відвідав османського великого візиря й султана⁷. Турецький султан Мегмед VI прийняв українців з великими почестями, тепло привітав посла М. Суковкіна, а потім й особисто кожного з членів представництва, заявивши, що «дуже радий був пізнати нас і бажає нам доброго життя в своїй державі»⁸.

Перш за все, вітчизняній дипломатії за короткий термін вдалося через підписання спеціальної угоди досягти від Туреччини визнання Чорноморського флоту власністю Української Держави. Крім того, з метою налагодження поштового й телеграфного зв'язку між Туреччиною й

⁵ Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917-1924 рр.): Документи і матеріали. Київ, 2010. С. 84-87.

⁶ ЦДАВО України. Ф. 3766. Оп. 1. Спр. 111. Арк. 5.

⁷ ЦДАВО України. Ф. 3766. Оп. 1. Спр. 111. Арк. 24-25.

⁸ Головченко В.І. Суковкін Михайло Акінфійович // Українська дипломатична енциклопедія. Т. 2. Київ: Знання України, 2004. С. 360.

Українською Державою М. Суковкин ініціював підготовку підписання низки відповідних угод, а також практично досягнув визнання Високою Портою Криму як території Української Держави.

В рамках нового Економічного договору між Центральними державами та Україною 10 вересня 1918 р. було заключено й Угоду про мито⁹. Підіймалися й такі питання як: вирішення проблем безпеки у Чорному морі, визнання вселенським патріархом автокефалії Української православної церкви, розвиток взаємовигідних політичних та економічних відносин, репатріація інтернованих та військовополонених, матеріальні компенсації та взаємні пільги тощо. Утім, українсько-турецькі взаємини так і не набули своїх потенційних обширів та можливостей через поразку Османської імперії у Першій світовій війні та падіння 14 грудня 1918 р. Української Держави у формі гетьманату.

Нова українська республіканська влада в особі Директорії та уряду УНР у січні 1919 р. призначила до Туреччини нового посла, яким став О. Лотоцький. Дипломати УНР прибули до Істамбула 23 квітня 1919 р. Українському посольству вдалося домогтися свого визнання де-факто турецькою владою. 1 лютого 1920 р. О. Лотоцький подав до імперського МЗС ноту, в якій ініціював створення у Трабзоні, Смирні та Єрусалимі тимчасових українських консульств. Проте довести усі ці та інші задуми і завдання до логічного завершення не вдалося. 25 березня 1920 р. на вимогу уряду Директорії він був відкликаний з Істамбула. Від 11 травня 1920 р. керувати посольством УНР було призначено князя Яна Токаржевського-Карашевича, що перебував на цій посаді до 21 грудня 1921 р. Посольство УНР функціонувало до 1922 року. Останнім послом екзильного уряду УНР від 1929 р. по 1935 р. де-факто був В. Мурський.

Зовнішньополітичні і фінансово-економічні зусилля України яскраво свідчать, що попри відсутність політичного досвіду і внутрішньої сталості, молода українська дипломатія набувала навичків міжнародних відносин безпосередньо у бурхливому плині становлення державності й прагнула грати власну, самостійну роль на світовій арені. Інтереси України вже у ті часи сягали далі на схід – в Азію, Османську імперію, Закавказзя та Персію (Іран). Одними з ключових завдань було опікування Кримською проблемою, бессарабське та балканське питання, зносини з Персією та події на Кавказі (зокрема становище українців, українські Північний Кавказ і Кубань, незалежність Грузії і Вірменії та питання створення окремої мусульманської держави на Кавказі – Азербайджану)¹⁰. Туреччина розглядалися київським урядом як стратегічний геополітичний та економічний партнер України у її просуванні своїх торговельних і фінансових інтересів на Схід.

⁹ Гай-Нижник П. Україна: фінанси і політика (1917-1922 рр.). Київ: Саміт-книга, 2021. 808 с.

¹⁰ Гай-Нижник П. Туреччина і Грузія як стратегічні партнери незалежної України у Чорноморському басейні та у південно-східному векторі української дипломатії (1917-1921 рр.) // Східні традиції державотворення. Наукова серія: Світові традиції державного управління: Вип. ІХ: Науковий збірник на честь 150-ї річниці від дня народин Агатангела Кримського. Київ: Пріоритет, 2020. С. 610-651.